

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет української й іноземної філології та журналістики
Кафедра слов'янської філології та світової літератури імені
проф. О. Мішукова

ЗАСОБИ ХУДОЖНЬОЇ ВИРАЗНОСТІ В ТВОРАХ В. ТОКАРЄВОЇ

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 212-М групи
Спеціальності 035.Філологія (Слов'янські мови та
літератури (переклад включно) перша –російська)
Освітньо-професійної програми
Філологія (Слов'янські мови та літератури
(переклад включно) перша – російська)
Городцова Олена Андріївна

Керівник – доктор педагогічних наук,
професорка Михайловська Галина
Олександрівна
Рецензентка – доцент Воробйова Алла

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Загальна характеристика теоретичних понять	5
1.1. Поняття авторського стилю.....	5
1.2. Особливості стилю В. С. Токаревої.....	13
1.3. Порівняння, метафора, епітет як засоби художньої виразності.....	18
РОЗДІЛ 2. Характеристика порівнянь в прозі В. С. Токаревої	22
2.1. Критерії класифікації порівнянь в лінгвістиці.....	22
2.2. Семантичні особливості порівнянь в творах В. С. Токаревої.....	26
2.3. Структурні особливості порівнянь в творах В. С. Токаревої.....	33
РОЗДІЛ 3. Характеристика метафор та епітетів в прозі В. С. Токаревої	37
3.1. Особливості вживання метафор в творах В. С. Токаревої.....	37
3.2. Особливості вживання епітетів в творах В. С. Токаревої.....	41
ВИСНОВКИ	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46

ВСТУП

Структура образних виразів тексту дозволяє більш ефективно створити образи героїв, висловити їх почуття, змінити кут оповідання, відобразити авторську свідомість. В оповіданнях В. С. Токаревої використовується велика кількість фігуральних прийомів, будуються образні вирази.

У творах сучасних російських письменниць авторський зір фокусується, як правило, на простих людях, на звичайних жінках. У зображенні життя і почуттів героїнь В. С. Токарева застосовує різні оповідні прийоми, серед яких важливими є засоби художньої виразності виразності. Творчість письменниці відрізняється неповторним стилем, чим і зумовлена **актуальність** нашої кваліфікаційної роботи.

Останнім часом питання про лінгвістичну природу порівнянь привертає до себе все більш пильну увагу мовознавців. Порівняння – один із способів осмислення дійсності, одна з форм художнього мислення. Без порівнянь не може обійтися жодна мова, а особливо яскраво, виразно і емоційно вони проявляються в мові художньої літератури. Порівняння розглядаються дослідниками на матеріалі різних мов, творчості різних поетів і письменників, з різних позицій.

Існує ряд наукових робіт, в яких автори досліджують роль і функції порівнянь в мові окремого письменника або поета. Наприклад, В. П. Вомперський аналізує стилістичні функції порівнянь у прозі М. Ю. Лермонтова [6].

У сучасній лінгвістичній науці феномен метафори є одним з найбільш дискутованих питань.

Безліч підходів, покладені в основу типології принципів класифікації, зумовили появу різних класифікацій метафор, що свідчить про складність і багатовимірність самого явища метафора. Аналіз різних напрямків вивчення метафор показує, що всі вони спираються на наступні

постулати і ключові ідеї: вторинність номінації, семантична двуплановість, наявність загальних смислів в прямому і переносному значеннях, контекст, наявність загальних семантичних класів слів, здатних розвивати образне значення. Основний принцип формування і вираження метафори спочатку передбачає її образний характер.

Епітет є стилістичним методом вираження деяких особливостей або характеристик того чи іншого предмета, він може підкреслити особливості предмета, більш яскраво висловити емоції. Епітет не є об'єктивним описом предмета, але це вираження певного почуття, додаткове пояснення образу, важливий метод передачі емоцій. У літературному творі епітет виконує функцію оцінки. Письменник, використовуючи епітет, не тільки описує подію або явище, а й передає певне емоційне відчуття.

В. С. Токарева використовує незвичайні й цікаві порівняння, метафори та епітети, і тим самим автор прагне особливо вразити уяву читача.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Кваліфікаційну програму виконано в межах науково-дослідної теми кафедри слов'янської філології та світової літератури імені проф. О. Мішукова Херсонського державного університету «Актуальні проблеми слов'янської філології».

Об'єктом дослідження є твори В. С. Токаревої.

Предмет дослідження – особливості вживання засобів художньої виразності в творах В. С. Токаревої.

Мета дослідження – розглянути типи і функції порівнянь, описати специфіку використання метафор та епітетів, які використовуються в прозі В. С. Токаревої.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

1. проаналізувати різні підходи до опису індивідуального стилю автора твору;
2. дослідити порівняння, метафору, епітет як засоби виразності мови;
3. розглянути типи класифікацій порівнянь в лінгвістиці;
4. виявити семантичні особливості та структурні особливості порівнянь, які вживаються у творах В. С. Токаревої, описати функції, які виконують порівняння в творах В. С. Токаревої.
5. схарактеризувати особливості вживання метафор та епітетів в творах В. С. Токаревої.

Методи дослідження:

- описовий метод – полягає в поясненні особливостей будови та функціонування засобів художньої виразності на сучасному етапі розвитку мови;
- метод контекстуального аналізу – дослідження засобів художньої виразності у складі мовленнєвого контексту, тобто творів художньої літератури;
- функціонально-семантичний аналіз мовного матеріалу;
- метод суцільної вибірки – виокремлення одиниць із текстів (у тому числі і художніх) та термінологічного масиву із метою формування фактичного матеріалу дослідження;
- метод спостереження, інтерпретації, узагальнення та типологізації при класифікації засобів художньої виразності.

Матеріалом для дослідження слугували повісті й оповідання В. С. Токаревої, з яких методом суцільної вибірки було вилучено 236 прикладів використання порівнянь, метафор, епітетів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в визначенні цікавих та незвичайних засобів художньої виразності, які використовує В. С. Токарева в свої творах.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що їх можна застосовувати на практичних заняттях з сучасної російської мови у закладах вищої освіти.

Апробація результатів дослідження відбувалась на засіданнях кафедри слов'янської філології та світової літератури імені проф. О. Мішукова Херсонського державного університету. Результати роботи відображено у науковій статті «Семантичні особливості порівнянь в творах В. С. Токаревої», яку надруковано у збірнику наукових праць здобувачів ХДУ «Магістерські студії».

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, теоретичного розділу та трьох його підрозділів, двох аналітичних розділів з трьома та двома підрозділами, загальних висновків і списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕОРЕТИЧНИХ ПОНЯТЬ

1.1. Поняття авторського стилю

При побудові тексту автор виходить з особистісних мотивів і потреб, свого життєвого досвіду, роботи уяви і цінностей. Він проектує в тексті свої уявлення про дійсність, знання і судження про неї, своє ставлення до того, що викладає, він володіє емоціями і намірами. Відповідно до особливостей особистості формується задум майбутнього тексту, в якому відбивається, що викласти, кому буде адресовано. «Зміст тексту мислиться як результат об'єктивації психологічного стану автора, його інтересів, соціального статусу, його уявлень про ситуацію спілкування і про читача засобами мови» [3, с. 159].

Автор тексту є головним учасником комунікації, а роль одержувача в тому, щоб зрозуміти авторський задум. Істотний вплив на формальні особливості створюваного тексту надає характер взаємин партнерів комунікації: позиційні відносини (рівноправні, нерівноправні) і дистанція (близька, середня, далека). Існують різні способи вираження комунікативного задуму: лексичні засоби (лексичні повтори як засіб зв'язності), граматичні структури (коннектори), синтаксичні структури. В ході вирішення комунікативної задачі приймаються різні «лінгвістичні рішення» у вигляді конкретної мовної форми, які призводять до реалізації конкретного тексту.

Велике значення в публіцистичних творах має *авторський стиль*, властива тому чи іншому письменникові манера письма. У газетно-публіцистичному стилі оповідь завжди ведеться від першої особи, для публіцистики характерний збіг автора і оповідача, який безпосередньо

звертається до читача зі своїми думками, почуттями, оцінками. У цьому сила впливу публіцистики.

У літературознавстві та лінгвістиці *стиль* часто розглядається, перш за все, як індивідуальна мовна система. У той же час стиль усвідомлюється як системне мовне вираження індивідуальності на рівні граматики і лексики.

Існують різні дефініції цього поняття. Наприклад, у «Словнику лінгвістичних термінів» О. С. Ахманової у статті «Стиль» можна прочитати, що стиль є невід'ємним явищем мови, а його наявність у мовленні не актуалізується: «Один з диференційних різновидів мови, тобто мовна підсистема зі своєрідним словником, фразеологічними сполученнями, зворотами та конструкціями, яка відрізняється від інших різновидів в основному експресивно-оцінними властивостями елементів, що її складають, і яка звичайно пов'язана з певними сферами використання мови» [1, с. 453]. В. В. Одінецов, навпаки, вважає, що стиль є категорією мовлення, де першорядними є синтаксичні особливості: «стилем звичайно називають особливу побудову речення, яка притаманна кожному письменнику, подібно до тієї незмінної форми, в яку він виливає всі думки, які хоче висловити» [27, с. 37]. В. В. Виноградов теж відносить стиль до мовленнєвої субстанції, але, на відміну від В. В. Одінецова, шукає й знаходить в ній вже всі мовні рівні, а не лише один синтаксичний: індивідуальний стиль – це «система естетично-творчого підбору, осмислення і розташування різних мовних елементів» [9, с. 135].

Як вказує В. В. Виноградов: «поняття стилю твору, хоча і зв'язується з ідейним змістом твору, але, перш за все, нерозривно пов'язане з індивідуально-авторською системою образотворчих і виразних засобів, котра протиставляється іншим однорідним індивідуальним системам» [8, с. 79]. Це означає, що особливості словесно-мовної структури твору (термін В. В. Виноградова), властиві тільки даному автору, пронизують весь лад тексту, визначаючи

взаємозв'язок і взаємодію всіх його елементів, і об'єднують всі складові твори в єдине стильове ціле. Автор розглядається як суб'єкт мовлення.

Не всі жанри припускають наявність індивідуальних стилістичних особливостей. Неможливо уявити, що ці особливості раптом проявляться, наприклад, в офіційно-ділових документах, що вимагають суворої стандартизації. Ці документи якраз припускають повну відсутність індивідуального, так як самі мовні висловлювання створюються як би від імені держави і державних структур, а не від імені окремих осіб. Навіть якщо це мовленнєвий твір вимовляється і пишеться від імені конкретної особи, то мається на увазі не сама людина як особистість, а його державна посада.

Композиційно-стилістичним об'єднуючим центром викладу дослідник запропонував вважати категорію «образу автора». В. В. Виноградов вважав, що «образ автора – індивідуальна словесно-мовна структура, що пронизує собою лад твору і визначає взаємозв'язок і взаємодія всіх його елементів» [7, с. 152]. В «образі автора», в його мовній структурі об'єднуються всі якості і особливості стилю художнього твору: розподіл світла і тіні за допомогою виражальних мовних засобів переходу від одного стилю викладу до іншого, переливи і поєднання словесних фарб, характер оцінок, які висловлюються за допомогою підбору і зміни слів і фраз. На думку В. В. Виноградова, саме образ автора визначає естетику тексту, його ідейно-змістовну наповненість і, в кінцевому підсумку, його цілісність.

Дослідники прийшли до висновку, що категорія образу автора в розумінні В. В. Виноградова може бути екстрапольована і на тексти іншої функціональної приналежності. У публіцистичному тексті в порівнянні з художнім прояв категорії «образу автора» відрізняється тим, що автор може бути присутнім серед інших зображених персонажів в тій мірі і в тій якості, який відповідає авторському задуму.

Останнім часом все частіше по відношенню до індивідуального стилю використовують термін «ідіостиль». Згідно з енциклопедією «Кругосвет» ідіостиль (тобто індивідуальний стиль) – система змістовних і формальних лінгвістичних характеристик, властивих творам певного автора, яка робить унікальним втілений в цих творах авторський спосіб мовного вираження [57].

Термін «ідіостиль» можна співвіднести також з терміном «ідіолект». Під ідіолектом певного автора розуміється вся сукупність створених ним текстів у вихідній хронологічній послідовності (або послідовності, санкціонованої самим автором, якщо тексти піддавалися переробці). Під ідіостилем ж розуміється сукупність глибинних констант певного автора, які визначили появу цих текстів саме в такій послідовності [57]. «Проте лінгвісти і досі не мають одного загальновизнаного терміну для тлумачення індивідуального стилю, хоча він не раз ставав предметом дослідження. Тривалий час ставлення мовознавців різних епох і напрямів проблеми індивідуального фактора в мові, чи ідіолекту, було суперечливим, виявляло неоднакові тенденції – від відомого перебільшення його ролі до повного ігнорування» – пише В. І. Волошук [8].

Вивчення ідіостилю характеризується виділенням кількох напрямів. Перший характеризується орієнтацією на окремі елементи художньої системи письменника. За узагальненням Н. С. Болотової для цього періоду характерним є: 1) увага до образної трансформації слів; 2) наголос на естетичній модифікації виразних засобів в ідіостилі письменника (Т. Г. Винокур, Л. О. Ставицька); 3) увага до динаміки мовних форм (В. В. Виноградов, Є. О. Гончарова, А. І. Домашнев); 4) наголос на композиційних прийомах і структурі; 5) зосередження на універсальних змістах, що по-різному реалізуються в творчості різних авторів; 6) в центрі – слововживання і словотворчість; 7) акцент на

вивченні внутрішньо зумовленої системи засобів словесного вираження [4, с. 7].

Другий напрям фокусується на аналізі різних змістових і структурних форм організації мовного матеріалу та виявленні характеру їх співвіднесеності на рівні стилістичного узусу або ідіостилю. Простежується лексикоцентризм та орієнтація на виявлення загальних закономірностей у слововживанні одного або кількох письменників.

Інші підходи трактують індивідуальний стиль як сукупність мовно-виражальних засобів, що виконують естетичну функцію та вирізняють мову окремого письменника з поміж інших, як феномен, що належить до царини естетики, та як єдність змістових і формальних лінгвальних характеристик, притаманних творам певного письменника, яка створює унікальний авторський спосіб мовної реалізації [5]. Третій напрям формується під впливом когнітивної лінгвістики на основі моделювання «можливих світів» різних авторів.

Ідіостиль близький до поняття ідіолект. Ідіолект – сукупність нормативних вживань і відхилень від норми, а також стилістичних особливостей, властивих мові окремого носія цієї мови, індивідуальне варіювання мови. Ідіолект в широкому сенсі – взагалі реалізація даної мови в устах індивіда. Іншими словами, ідіолект – це мова людини, частина мови. У вузькому розумінні ідіолект – це і є ідіостиль, тобто набір формальних і змістовних ознак, що характеризують манеру письма окремого автора [8].

Індивідуальний стиль (ідіолект) – це сукупність мовно-виражальних засобів, які виконують естетичну функцію й вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших. Іншими словами, як зазначає В. І. Волошук «ідіостиль – це система змістовних і формальних характеристик, властивих творам окремого автора, яка робить унікальним втілений в цих творах авторський спосіб мовного висловлення. Ідіолект – це також своєрідна мова окремого індивіда».

«Формування ідіолекту окремого індивідуума, багато в чому схожий характер цього процесу в усіх носіїв мови, зумовлюється особливостями внутрішнього індивідуального особистої свідомості й життєвої практики мовця. Ідіолект формується під впливом умов життя як загальних для людей, що належать одній нації, суспільній групі, одному класу, так і індивідуальних. Оскільки в суспільстві, в якому перебуває даний індивідуум, уже склалися суспільна свідомість і мова, індивідуальна мовленнєва практика неминуче виступає як частина суспільної мовленнєвої практики» – пише В. І. Волошук. Однак, вона стверджує, що індивідуальна і суспільна мовленнєва практики все ж виявляються відносно самостійними. «Ідіолект індивідуальною системою, до складу якої входять і органічні, й набуті, й індивідуальні та групові характеристики. Індивідуальними при цьому є не тільки окремі параметри ідіолекту (а саме ті з них, що можуть бути виділені як дійсно індивідуальні), але індивідуальною виявляється вся сукупність мовних засобів індивіда (вона, зокрема, може відрізнитися від іншої сукупності, тобто від іншого ідіолекту і за кількістю групових особливостей, що входять до її складу, і за їх якістю)» – продовжує В. І. Волошук [8].

Індивідуальний стиль автора проявляється, як стверджував М. М. Бахтін:

- а) у виборі теми, змістовному компоненті;
- б) у відборі мовних засобів;
- в) в композиції твору.

Одне з головних питань лінгвістичного вивчення стилю письменника – це питання про співвідношення мовних засобів, використуваних їм, з національною мовою на даному етапі її розвитку. В основі вивчення стилю автора лежить дослідження мови літературного твору – з'ясування тієї закономірності, яка проявляється при використанні конкретного засобу мови, взятого письменником в зв'язку з іншими мовними засобами, в системі певного літературного

стилю (індивідуально-художнього стилю або стилю цілої літературної течії). Комплексне літературно-лінгвістичне вивчення мови художніх творів, вірніше, стилю письменника або літературної школи має на меті з'ясування своєрідності і закономірності в поєднанні мовних засобів, що утворюють систему стилю письменника або школи в цілому.

Письменник не тільки користується багатством мови, а й сам збагачує його новими формами застосування тих засобів, які йому дає мова; ці нові форми стають (або можуть стати згодом) загальним надбанням, яким будуть користуватися носії цієї мови.

Таким чином, поняття «авторський стиль» позначає властиву тому чи іншому письменникові манеру письма.

1.2. Особливості стилю В. С. Токаревої

Вікторія Токарева – визнаний художник слова. Твори письменниці протягом багатьох років улюблені читачами і постійно знаходяться в полі зору літературних критиків.

Тематика її творів різноманітна і багатопланова. В. С. Токареву цікавлять такі моральні категорії як душевний неспокій, потреба самовираження, страх самотності.

В. С. Токарева з вражаючою майстерністю створює нову художню логіку бачення, мислення, думки, нову художню метафізику світу, мобілізує уяву читача, всі його відчуття і емоції. Часто в тексті можна спостерігати гіперболізацію явищ, градацію щодо дій, ознак предметів, внутрішніх почуттів героїв. В. С. Токарева створює специфічну – свою власну, і своєї героїні – свою ціннісну шкалу життя. Іноді В. С. Токарева стилізує розповідь під казкове оповідання.

Письменниці вдалося знайти свій власний, неповторний, індивідуальний стиль, пронизаний і іронією, і гумором, і теплотою до

своїх героїв. Сама В. С. Токарева неодноразово підкреслювала, що вона в першу чергу – комедіограф, але комедія для неї – це весело розказана трагедія (свою статтю про Федеріко Фелліні письменниця назвала «Трагічний геній»). Простір оповідань В. С. Токаревої – завжди простір любові [23, с. 152].

В. С. Токарева – письменниця для всіх. Проза В. С. Токаревої розрахована і на інтелігента, і на широкого читача. Вона досить високо оцінює емоціональний і інтелектуальний рівень останнього, його здатність зрозуміти тонку стилістичну гру – за рахунок цього досягає успіху.

Твори В. С. Токаревої приваблюють читача цікавістю до внутрішнього світу героїв, осмисленням морально-етичних проблем. Найчастіше за все головні персонажі її творів – жінки 80-х-90-х років [18, с. 16].

Проблематика її творів дуже широка: ставлення людей до правди і до брехні, любов і почуття обов'язку, взаємини між представниками різних поколінь, сім'я та розваги світу, сенс життя, жахливі умови життя в Росії і небажання їхати в іншу країну. Герої В. С. Токаревої прості люди, життя яких з яких-небудь причин істотно змінюється. Мало хто з них був щасливою людиною, і став таким, але всі вони знаходять найбільш зручний для себе спосіб існування в цьому світі, стаціонарне положення, яке дозволяє в новому світлі побачити плюси і мінуси свого життя.

Різноманітність матеріалу, тонка інтертекстуальність – особливості прози В. С. Токаревої. Письменниця створила специфічну, індивідуальну художню картину життя. Читач спостерігає цю картину життя героїні, її підключення до багатьох сфер соціокультурної дійсності. В. С. Токарева приділяє пильну увагу до всього що відбувається в зовнішньому і внутрішньому світі героїв, гранична деталізація розповіді і життя. Саме цим завданням і служить настільки рясне використання всіх можливих образно-виражальних засобів, принципове змішання найрізноманітніших

стилів, апеляція до всіх почуттів, емоцій, знань і передчуттям читача. В. С. Токарева зачіпає у своїх повістях загально філософські проблеми, показує на прикладі приватного весь універсалізм світу, тенденції розвитку спільного. Ми бачимо втілення різних типів характерів в персонажах повісті, кожен з них – носій певних якостей, притаманних цілому ряду людей, що належать до його соціальної групи. У більш широкому масштабі – ми бачимо особливості менталітету цілої нації на прикладах одного-двох представників. Це дуже яскраво проявляється вже на рівні лексики мовленнєвої структури самих персонажів, а так само – в особливих формах зображення життя, поведінки, жестів і манер самих героїв.

Герої В. С. Токаревої в пошуках найбільш зручного способу існування в цьому світі, в своєрідному й вічному підрахунку переваг і недоліків свого життя. Вони впізнавані, та й життєві ситуації, описані В. С. Токаревою, впізнавані. Ці ситуації саме описані, підглянуті, вихоплені з життєвого виру [24, с. 107]. В їх буденність і правдивість віриш з найперших рядків, без розлогих передмов, без «попереднього знайомства» читач відразу втягується в побутову ситуацію-схему, починаючи співпереживати героям твору, страждаючи з ними в пошуках сенсу, життя, любові, радості.

Часто твори починаються з діалогу, який, на перший погляд, нічого спільного не має з сюжетно-концептуальним задумом автора.

Але саме в цих діалогах розставлені образно-позиційні акценти. Багато творів і закінчуються діалогом.

Мало серед героїв В. С. Токаревої по-справжньому щасливих людей. Але ж ніхто не знає точного визначення слова «щастя», у кожного воно своє.

Партитура емоційного впливу творів В. С. Токаревої своєрідна. У той момент, коли хочеться дізнатися більшого, коли, здавалося б, напруга емоцій сягає свого піку, читачеві доводиться розлучатися з ними.

Синтаксичні конструкції відрізняються своєю простотою, що є однією з головних особливостей стилю В. С. Токаревої. У творах мало синтаксичних структур, що ускладнюють мовну тканину речення.

У багатьох творах В. С. Токаревої музика – важливий в смисловому плані самодостатній образ. Музика «звучить» майже в усіх творах В. С. Токаревої.

Жіноче і чоловіче сприйняття світу різне: чоловік бачить все цілком, лише потім розкладаючи на деталі, а жінка – навпаки. В. С. Токарева по-жіночому фіксує нашу увагу на окремих деталях, лише потім підводить до загального сприйняття образу [56, с. 173].

Дивне проникнення у внутрішній світ героїв різних поколінь, соціальних груп, емоційних типажів, обумовлене поважним ставленням до героїв маленьких і великих, притаманне В. С. Токаревій. Душа конкретної «маленької людини» для «жіночої прози» не менш складна і загадкова, ніж глобальні катаклізми епохи.

У творах В. С. Токаревої багато філософських відступів. Всі вони дуже майстерно, стилістично доречно вплітаються в тканину твору, не виглядають таким собі чужорідним «доважком» у тексті.

Діалоги героїв зазвичай відбуваються на рівні побуту, при відсутності необхідності працювати з думкою, для всієї розповіді характерний завуальований психічний аспект, як наслідок – економія мовних засобів.

Гумор притаманний героям творів В. С. Токаревої в той самій мірі, що і автору.

Те, про що оповідає читачеві В. С. Токарева – сумні сучасні життєві історії. Розповіді В. С. Токаревої побудовані майже цілком на злободенності, їх мовна образність проста і функціональна, так як джерелом своїм має сучасну побутову мова городянина.

Однією з головних особливостей стилю В. С. Токаревої літературознавці називають найпростішу розробку сюжету: явний контраст між позитивним і негативним, сьогоденням і несправжнім, важливим і неважливим. З якоїсь відомої тільки їм інтуїції герої В. С. Токаревої чітко відокремлюють все зайве, залишаючи за собою право йти далі зі своїм багажем життєвих установок, уподобань, антипатій. Для всієї розповіді характерний більш-менш завуальований сентиментальний психічний настрій; зазвичай спостерігається стилістична невизначеність і як результат – девальвація слів.

Критик Римма Вейлі вважає, що твори Вікторії Токаревої – «література для домогосподарок». Внутрішній зміст самого поняття «література для домогосподарок» традиційно малося на увазі негативним, так як у мистецькому відношенні феномен подібної літератури мислився набором «псевдо»: псевдогероїв, псевдодраматичні колізії, тобто – все розраховано на сприйняття аудиторії з вельми обмеженим культурним кругозором.

Стилістика повістей В. С. Токаревої характеризується використанням таких тропів, які сприяють досягненню стислості образного вираження авторської позиції. Це епітети, метафори, метонімії, порівняння, перифрази. Дані тропи виступають носіями підтекстової (імпліцитної) інформації і дозволяють письменниці робити масштабні життєві узагальнення.

Таким чином, художній світ В. С. Токаревої багатий і різноманітний. Феномен її творчості пояснюється унікальним поєднанням своєрідного погляду на світ, що відрізняється гострою психологічною пильністю, і «інтелігентністю стилю», вираженого в метафоричній поетичності і разом з тим побутової точністю описів. Російська письменниця зуміла художньо відобразити суть духовних процесів, що відбуваються в сучасному кризовому світі.

1.3. Порівняння, метафора, епітет як засоби художньої виразності

Відомо багато способів досягнення виразності в мові. Одним з таких способів є **порівняння**. Порівняння виступає важливим образним виразним прийомом, що виконує функцію образного вираження. Порівняння-невід'ємний метод побудови літературного твору, процес відображення людського мислення. Коли суб'єктивна свідомість відображає світ навколо і створює живі образи, порівняння може виявити почуття і відчуття людей, а також придбати оціночні характеристики. У той же час порівняння виконує естетичну функцію і грає дуже важливу роль в літературі.

Порівняння як прийом поширене в публіцистиці і художній літературі. Воно часто буває прийомом композиційним або служить основою для розгортання образу [31, с. 351].

Конструкції з компаративної семантикою традиційно привертали до себе увагу як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Створення загальної теорії компаративних одиниць мови присвячені, перш за все, роботи Ю. Д. Апресяна, Н. Д. Арутюнової, Н. А. Басиля, Р. А. Будагова, Т. В. Булигіної, В. В. Виноградова, Ю. І. Левіна, А. Д. Григор'євої, І. І. Ковтунової та ін. В роботах Т. В. Булигіної, В. В. Виноградова, В. П. Григор'єва, А. Д. Григор'євої, І. І. Ковтунової, Н. А. Кожевнікова особливості і поведінка компаративних конструкцій досліджуються на конкретному мовному матеріалі, в конкретних художніх текстах.

Таким чином, в лінгвістиці був накопичений значний обсяг знань як із загальної теорії компаративного значення, так і по функціонуванню компаративних тропів у мові й художньому мовленні.

А. І. Єфімов під порівнянням розуміє зіставлення описуваних осіб, характерів, подій, картин з образами, які в більшості випадків добре

знайомі читачеві. В результаті цього зіставлення, зображуване як би конкретизується, стає більш очевидним і виразним [16, с. 224].

Н. П. Потоцька дає таке визначення порівнянню: «Слово, що позначає предмет або особу, яка порівнюється, називається об'єктом порівняння; другий компонент порівняння визначається як термін порівняння» [31, с. 152].

Існують різні визначення порівнянь в словниках. Так, наприклад, «Великий тлумачний словник» дає наступне визначення: порівняння – слово або вираз, що містить уподібнення одного предмета іншому, однієї ситуації – іншій.

Наведемо визначення порівнянь, дані різними авторами.

Порівняння – це такий логічний прийом, за допомогою якого встановлюється подібність і відмінність предметів, явищ об'єктивного світу (В. В. Виноградов) [9, с. 31].

«Порівнянням називається зіставлення одного предмета з іншим з метою художнього опису першого» (І. Б. Голуб) [13, с. 247].

Порівняння – це художній прийом (троп), при якому образ створюється за допомогою порівняння одного об'єкта з іншим. Порівняння відрізняється від інших художніх зіставлень, наприклад, уподібнень, тим, що завжди має строгу формальну ознаку: порівняльну конструкцію або зворот з порівняльними сполучниками *як, ніби, наче, точно, як ніби* [32, с. 197].

Як бачимо, в науковій літературі порівняння не знайшло загальноприйнятого визначення. У своїй роботі ми виходимо з того, що порівняння – це зіставлення одного предмета або явища з іншим по будь-якій ознаці, засноване на їх схожості.

У сучасній лінгвістичній науці феномен **метафори** є одним з найбільш дискутованих питань; існують різні трактування цього явища. В «Словнику-довіднику лінгвістичних термінів» метафора визначається

як «вживання слова в переносному значенні на основі подібності в будь-якому відношенні двох предметів або явищ» [35, с.176].

Н.А. Батюкова зазначає, що яскравим показником ідіостилю В. С. Токарєвої є метафора [2, с. 19]. Метафора – зворот мови – вживання слів і виразів в переносному сенсі на основі аналогії, подібності, порівняння [28, с. 351].

Серед інших тропів метафора займає головне місце, вона дозволяє створити ємний образ, заснований на яскравих, часто несподіваних, сміливих асоціаціях. В основу метафоризації може бути покладено схожість самих різних ознак предметів: кольору, форми, обсягу, призначення, положення в просторі і часі і т. д.

Метафоричне перенесення назви відбувається також і при розвитку у слова на базі основного, номінативного значення похідного значення (пор.: спинка стільця, ручка дверей). Однак в цих, так званих мовних метафорах образ відсутній, чим вони принципово відрізняються від поетичних.

У стилістиці необхідно розмежовувати **індивідуально-авторські** метафори, які створюються художниками слова для конкретної мовної ситуації (*Я хочу под синим взглядом слухать чувствєнную вьюгу.* – Ес.), і **анонімні** метафори, що стали надбанням мови (іскра почуття, буря пристрастей і т.д.). Індивідуально-авторські метафори дуже виразні, можливості створення їх невичерпні, як необмежені можливості виявлення подібності різних ознак зіставлених предметів, дій, станів. Ще античні автори визнавали, що «немає тропу більш блискучого, що повідомляє мові більшу кількість яскравих образів, ніж метафора».

Найбільш точно визначення індивідуально-авторської метафори дано Н. А. Тураніною: це «такий тип переносного значення слова, який задає семантичну двуплановість метафори на основі реалізованих в контексті подібних ознак денотатів з метою відображення індивідуально-значущої образної мовної картини світу» [12, с. 12].

Метафори, що отримали широке поширення в мові, потьмяніли, стерлися, їх образне значення часом не помічається в мові. Між такою метафорою і переносним значенням слова не завжди можна провести чітку межу. Вживання однієї метафори дуже часто тягне за собою нанизування нових метафор, пов'язаних за змістом з першою; в результаті цього виникає розгорнута метафора (*Отговорила роца золотая березовым, веселым языком...* – Ес.). Розгорнуті метафори приваблюють художників слова як особливо яскравий стилістичний прийом образної мови [12, с. 227-229].

Переважає більшість метафор в ідіостилі В. С. Токаревої – індивідуально-авторські, це і дозволяє нам, як дослідникам, стверджувати, що цей троп представляє особливий інтерес в контексті вивчення мови її письменницького стилю. Метафора постає стабільним носієм підтекстової (імпліцитної) інформації.

Епітет – широко відомий засіб художньої мови. Емоціональні властивості, які він вносить до організації тексту, досить виразні й очевидні. Саме з емоціонального погляду епітет характеризує, зображує предмети і явища й цим відрізняється від логічного означення. Такими своїми якостями він глибоко входить в систему категорій художньої семантики.

Розглянемо сутність поняття «епітет», який тлумачиться різними науковцями по різному: художнє означення, що підкреслює характерну рису явища, предмета, дії; засіб виразності, що ґрунтується на виокремленні певної ознаки зображеного явища та оформлюється у вигляді атрибутивного слова або словосполучення, яке характеризує явище з погляду індивідуального сприйняття; стилістична фігура, що виконує роль властивостей предмета, дії, стану, характеризуючись високою експресивною, оцінною й образною насиченістю [17, с. 7; 22, с. 145].

В. М. Жирмунський поділяє думку сучасних лінгвістів, що термін «епітет» має два значення – більш вузьке й більш широке. Згідно з В. М. Жирмунським, в широкому значенні епітет розуміють як будь-яке визначення, як один із прийомів поетичного стилю. Автор дає визначення епітета. Епітет – це «слово або кілька слів, доданих до звичайного назвою предмета для того, щоб посилити його виразність, підкреслити в предметі одну з його ознак – ту, яку в даному випадку важливо висунути на перший план, як би рекомендувати особливій увазі читача» [17, с. 69].

Д. Е. Розенталь вважав, що в різних мовних стилях (в публіцистиці, розмовної мови та літератури) мовні засоби, які підсилюють дієвість висловлювання, додають до логічного змісту різні експресивно-емоційні елементи можна віднести до епітетів. Д. Е. Розенталь під епітетом розглядав слово, яке визначає предмет або дію, що виділяє в них якусь типову (специфічну) властивість, якість [34, с.101].

Слід зауважити, що епітет, як і будь-які інші стилістичні засоби, реалізовує в тексті певні функції.

Найбільш істотною функцією епітета є функція виявлення особистого, оцінного ставлення до описуваних фактів.

А. Губанов визначає функцію епітета як «виділення ознаки описуваного явища, проте на відміну від визначення, вираженого прикметником, епітет завжди має емоційне забарвлення. Ця роль епітета в значній мірі визначається синтаксичними особливостями: вживанням епітета найчастіше в синтаксичній функції визначення. Епітет залишається виразним засобом лише тому, що він виконує цю свою основну функцію [14, с. 52].

Суб'єктивність – його головна характеристика. Здатність епітета висловлювати різні конотації використовується авторами маніпулювання свідомістю читача, а також для вираження суб'єктивного ставлення до описуваного предмету явищу. Отже, епітет є одним з основних способів створення естетичної реальності, тобто реальності сприйняття автора, в

яку він прагне залучити читача. Очевидним є і той факт, що епітети залежать від того, хто їх вживає. У разі якщо вони використовуються в мові будь-якого персонажа, то здійснюють також характерологічні функцію, сприяючи формуванню образу героя. Звідси впливає означуване слово, яке виконує функцію комунікативного центру висловлювання, може бути віднесено до категорії епітета і піддано відповідному структурно-семантичному аналізу» [15, с. 194].

Беручи до уваги, що в нашій роботі ми розглядаємо функціонування епітету в рамках саме художнього тексту, деякі вчені виділяють такі основні функції епітетів:

- надання тексту експресивності;
- вираз суб'єктивно-оцінного ставлення автора до предмета;
- виділення головної ознаки описуваного предмета;
- посилення впливу на читача;
- надання предмету невластивої йому ознаки [29, с.124].

Отже, епітет визначається як лексико-стилістичний троп, який обов'язково несе у собі емотивні, експресивні та інші конотації, які висловлюють ставлення автора до предмета. Характеризуючись наявністю особливої ролі, яка дозволяє говорити про їхнє відношення до рекламного типу тексту, у репрезентації категорії експресивності в рекламних журнальних текстах епітет бере безпосередню участь.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОРІВНЯНЬ В ПРОЗІ В. С. ТОКАРЄВОЇ

2.1. Критерії класифікації порівнянь в лінгвістиці

Порівняння – це поширений в публіцистиці та художній літературі стилістичний прийом. Порівняння буває прийомом композиційним або служить основою для розгортання образу [31, с. 351].

Порівняння має дуже чітку певну структуру. Б. В. Томашевський ділить порівняння в залежності від того, в якій мірі розвинений той чи інший елемент порівняння:

- предмет і образ порівняння короткі, лаконічні;
- предмет представляється у вигляді розвиненого положення, а образ дається коротко;
- предмет тільки вказаний, а образ порівняння дуже розвинений [46, с. 54].

На думку Б. В. Томашевського, дієвість порівняння визначає його новизна і поширеність. З урахуванням поширеності порівнянь він відзначає два їх типи:

- поширений образ порівняння може ставати закінченим і самостійним (таке порівняння в античності називалося «гіперболою»);
- неповні порівняння, в яких взагалі опущена ознака [45, с. 65].

Е. А. Некрасова розглядає порівняння за принципом, в основу якого покладено характер сприйняття порівнянь адресатом. Виходячи з цього, вона виділяє два типи:

- порівняння загальномовні, їх ознака і образ заздалегідь відомі;
- порівняння, в основу яких покладено несподівані зіставлення [26, с. 251].

Цікавий і незвичайний підхід до питання про порівняння Т. А. Туліної. На основі психологічного методу вчена виділяє ряд смислових груп порівнянь, де асоціації пов'язані із зоровим сприйняттям образів [47, с. 55].

В основі порівняння завжди лежить суб'єктивна емоційна оцінка. Тому існують різні способи вираження порівнянь. Найбільш повною і чіткою є класифікація А. І. Єфімова, який виділяє у своїй роботі шість різних типів вираження порівнянь:

- 1) порівняльні звороти зі сполучниками «як», «ніби», «точно» та іншими;
- 2) порівняльні підрядні речення, в яких разом з підметом є і присудок;
- 3) порівняння, виражені орудним відмінком, який синонімічний звичайному порівняльному звороту;
- 4) порівняння, виражені родовим відмінком разом з порівняльним ступенем імені прикметника;
- 5) порівняння, утворені за допомогою імені прикметника «схожий», синонімічного сполучнику «як»;
- б) порівняння «спадаючі» або розгорнуті. Вони зазвичай складаються з двох самостійних і іноді дуже великих речень [16, с. 273].

Конструкції з орудним відмінком порівняння розглядаються в роботах М. І. Черемисіної. Серія робіт присвячена дослідженню і класифікації порівняльних зворотів і містять їх конструкцій (Н. А. Широкова, Н. Т. Мальшакова, А. Ф. Приємкіна).

В. В. Вомперський виділяє три елементи побудови порівнянь:

- предмет (те, що порівнюється);
- образ (те, з чим порівнюється);
- ознака (те, на підставі чого порівнюється).

Розглядаючи порівняння, характерні для романтичного і реалістичного стилів, В. В. Вомперський виділяє такі різновиди порівнянь, як:

- непоширені порівняння;
- поширені порівняння;
- порівняння, образ яких ускладнений дієприслівниковими конструкціями або підрядними реченнями;
- прийом повтору порівнянь;
- порівняння-паралелізм [10, с. 26].

Л. В. Разуваєва вважає, що всі конструкції з компаративним значенням можна розподілити за двома типами: 1. Порівняння з актуалізованою ознакою (експліцитно вираженою підставою порівняння). 2. Порівняння з неактуалізованою ознакою (імпліцитно вираженою підставою порівняння) [33, с. 114].

Порівняння має різні способи граматичного оформлення в російській мові. Воно може являти собою слово, словосполучення, речення або навіть складне синтаксичне ціле. Порівняння може бути виражено наступними способами: а) морфологічним (порівняльна ступінь прикметників і прислівників; суфікси імен прикметників (*-ист-, -оват-*); афікси прислівників (*по-...-ому, по-...-ски*)); б) синтаксичним (орудний відмінок (орудний перетворення); прийменниково-відмінкові поєднання з прийменниками *вроде, наподобие* або поєднання зі значенням розміру типу *величиной с дом*; порівняльний зворот; підрядне порівняльне; порівняльне речення); в) лексичним (за допомогою слів зі значенням порівняння (*подобный, похожий, напоминает*); прикметники, друга частина яких є стандартизованим показником порівняння (*-видный, -образный, -подобный*) або вказує одночасно на об'єкт і підставу порівняння (*-ногий, -лицый, -носый, -головый*); дієслово *сравнивать* прямо вказує на компаративну семантику висловлювання).

У художньому тексті репертуар способів вираження порівняння набагато ширший, ускладнюється їх структура, вони стають поширеними, набувають додаткових смислових акцентів, з'являються цілі комплекси речень, об'єднаних операцією порівняння [33, с. 102].

Компоненти порівняння можуть розташовуватися як в прямому порядку, коли об'єкт порівняння передує засобу, так і в зворотному, інверсійному порядку. За обсягом (розміром, або текстовою протяжністю) порівняння поділяються на короткі і розгорнуті. Критерії, за якими характеризується обсяг порівняння, визначаються повнотою розкриття ознаки порівнюваного предмета або явища. У композиції літературного твору є кілька елементів, які передбачають появу порівнянь. Найчастіше це такі компоненти художньої форми: портретна характеристика, опис пейзажу, опис психологічних станів. Нерідко порівняння зустрічається в мові персонажів, доповнюючи тим самим мовний портрет героя. Композиційним розташуванням порівняння обумовлені його функції в тексті. Оціночно-характеристична функція пов'язана з проявом в порівнянні авторської модальності, суб'єктивно-пізнавальна функція пов'язана з відображенням в порівнянні погляду персонажа, функція конкретизації пов'язана з описом за допомогою порівнянь психологічних і емоційних станів, рухів, жестів, описово-образотворча функція пов'язана зі створенням за допомогою порівнянь пейзажних замальовок та інших описів [47, с. 72].

Порівнянню в тексті притаманні чотири основні функції, які визначаються образотворчим характером фігури:

- більш точно уявити предмет або явище;
- зобразити зовнішній вигляд героя або образ, схарактеризувати стан або явище;
- передати настрій, переживання героя;
- служити авторській оцінці предмета або явища.

Ці функції порівняння буде виконувати завжди, незалежно від художніх завдань конкретного твору та індивідуальної письменницької манери. Такі функції ми умовно позначимо як постійні. Однак індивідуальний стиль кожного письменника знаходить відображення не тільки в унікальних образах його порівнянь, але і в їх побудові, обсязі, функціонуванні.

Поєднуючи в собі різні компоненти, функції і способи оформлення, порівняння дозволяють автору використовувати їх різноманітність у своїй творчості в якості виразного засобу і індивідуально стилю. Прийнято вважати, що порівняння і метафори більш, ніж інші тропи, відображають особливості і виразність поезики письменника і є її важливим елементом.

Таким чином, в якості критеріїв класифікації порівнянь використовуються:

- ступінь розвитку того чи іншого елемента порівняння (Б. В. Томашевський);
- характер сприйняття порівнянь адресатом (Е. А. Некрасова);
- способи вираження порівнянь (А. І. Єфімов).

2.2. Семантичні особливості порівнянь в творах В. С. Токарєвої

Аналіз мовного матеріалу дозволив розділити всі порівняння на **5 семантичних полів**, до складу яких входять компаративні одиниці, об'єднані навколо загальної гіперсеми: *тваринний світ, явища природи, предмети побуту, військова тематика, власні імена відомих літературних героїв*.

Комплексний аналіз порівнянь не був би повним без вивчення їх функціонально-стилістичних особливостей, які безпосередньо залежать від структурних і семантичних характеристик. Як стверджують багато

дослідників, мова прози В. С. Токаревої – жива, динамічна, досить багата на виразні засоби (метафори, порівняння, парцеляти, епітети і т. д.), що тяжіє до достовірності, приземленості і простоті форм. Все це відбивається на характері порівнянь: вони, з одного боку, об'єктивні, точні, передають позитивну оцінку героїв за допомогою стилістично нейтральної лексики, але з іншого – різкі і несподівані, детерміновані за рахунок вживання просторічних слів: *Казалось, что это не артист Театра киноактера, а настоящий ханурик, которого задержали на дороге и попросили сняться в кино* [43, с. 137]; *А режиссеры как шлюхи-динамистки: Поедут, выпьют, а на роль не приглашают* [40, с. 112]; *Невестка все равно недовольна, сидит, будто репей в заднем месте* [43, с. 127]. Тут порівняння виконують функцію понятійного «приземлення» або зниження всієї компаративної конструкції.

Семантичне поле порівнянь, в основі якого закладені найменування представників **тваринного світу**, – одне з найбільш численних в оповіданнях В. С. Токаревої. У домінуючому використанні анімалістичних мотивів простежується деяка закономірність. Частотними образами порівнянь в досліджуваних творах є домашні тварини: кішка/кіт, собака, кінь, риба і корова. Очевидно, це пояснюється бажанням автора знайти риси подібності між людиною і твариною на основі особистих спостережень: *Верка была ей омерзительна, как кошка, украшая со стола чужой кусок* [43, с. 137]; *Она всю жизнь гонялась за славой, как собака за собственным хвостом* [40, с. 125]; *Уходила далеко в бухты и загорала голая, лежа на камнях, как ящерица* [42, с. 45]; *Люди, как собаки, больше всего любят поест. Точнее, выпить и закусить. Собакам алкоголь не нужен. Им и так хорошо, даже бездомным* [42, с. 9].

В. С. Токарева також використовує найменування диких тварин для створення більш точного і тонкого зображення зовнішності людини: *Рот от уха до уха, белые зубы, глаза как у пантеры* [37, с. 75]; *А у Аникеевой*

зубы в два ряда, как у акулы [43, с. 144]; її дій: *В «ягуар» впорхнула Этиона, как черная бабочка* [37, с. 79] або стану: *Они жили тихо, как мыши* [40, с. 120].

Семантичне поле, що включає найменування різних **явищ природи** в порівняннях аналізованих оповідань, представлено теж широко. Об'єктом порівняння є не тільки людина, а й абстрактні поняття, і зіставляються вони з конкретними предметами або поняттями. Реалізація моделі порівняння «людина-природа» знаходить особливе вираження в прозі В. С. Токаревої і розкриває позицію автора щодо тісного взаємозв'язку людини з навколишнім світом, його природним початком.

У розгорнутих образах порівнянь кожен елемент несе певне смислове навантаження і органічно вписується в образну структуру твору. В даному семантичному полі можна виділити кілька підгруп: **погодні та атмосферні явища**: *Иван существовал в ней и вокруг, как воздух* [43, с. 144]; *Морис прошел стороной, как косой дождь* [37, с. 78]; **рослини**: *У нее синие глаза с желтой серединой, как цветок фиалки* [37, с. 77]; *...его лицо поменяло цвет. Оно стало серым, как лист, пролежавший всю зиму под снегом* [40, с. 133]; **власні назви географічних об'єктів**: *Это была большая любовь (Гранде амур), как Ниагара* [37, с. 76].

Предмети побуту об'єднані нами в роботі в окреме семантичне поле. Автор описує героїв, зокрема, їх зовнішність, через зіставлення з різними об'єктами: *Он ласкает черную, как телефонная трубка, эфиопку* [37, с. 75]; *Эти ее лица – радостное, несчастное, внимательное – как зеркало, в которое он смотрелся и видел в нем себя, невероятно преображенного, прекрасного* [43, с. 140], а також вживає порівняння для більш образної передачі особливостей їх характерів: *Ковалев – цельный человек, сделан из единого куска, как гранитная плита. Он не умеет двоиться, троиться, входит в положение* [40, с. 110]; *Второй –*

сальный, вариантный, состоящий из множества комбинаций, как замушенная колода карт [43, с. 135].

В. С. Токарева також використовує порівняння для створення більш чіткого уявлення про дії, що виконуються людиною: *Настя приїжджала и копалась в русских писателях, как в сундуке, выбирая лучший товар* [37, с. 58]; *Иван тщательно копался в душах, как в испорченном моторе* [43, с. 143].

Порівняння рутинних і буденних дій в житті героїв з образами **військової тематики** відіграє особливу роль в передачі динаміки оповідання і драматичності життєвих ситуацій. Наприклад: *Эля положила его руку себе на плечо, повела из зала, как раненого бойца с поля битвы* [40, с. 135]; *Маруся просыпалась каждый час, как на вахте* [40, с. 111]; *Я после гастролей как с войны возвращаюсь* [43, с. 131]; *Его сердце стучало гулко и опасно, как бомба с часовым механизмом* [42, с. 103]. Нерідко автор вживає слова військової тематики в досліджуваних оповіданнях для створення у читача гостроти відчуттів від прочитаного: *Она закричала так, будто ее уводили на смертную казнь. – Морис!* [37, с. 70] или для описания решительности действий героев: *Но когда при нас кто-то заплачет, мы не отвернемся, а кинемся на чужую боль, как на амбразуру* [37, с. 78]. Такі порівняння в силу своєї виразності точно передають задум автора в описі художнього простору і героїв в ньому: *В больнице была строгая дисциплина, как в армии, и больной считался самым нижним чином. Ниже, чем солдат. Что-то вроде солдата на гауптвахте. Ему нельзя ничего* [40, с. 109]; *Она воспринимала Ковалева как лечащего врача, как верховного главнокомандующего. И не подозревала о его чувствах* [40, с. 110]. Лікарня для героїні стає своєрідним військовим полігоном, де головним лікарем ведуться випробування різних способів лікування, щоб врятувати її життя.

Порівняння В. С. Токаревої також високопоетичні. Це стосується насамперед образних виразів, що розкривають суть багатьох життєвих

понять і установок, станів людини і природи: *И такое состояние тишины и покоя, как будто в небе растворилась и замерла очарованная душа* [43, с. 126]; *Я тоже находилась в своей сентябрьской поре, но ощущала себя, как в апреле* [37, с. 74]. Функції порівнянь полягають в конкретизації думки автора і поданні його світогляду: *В один прекрасный день приходит совершенно посторонний человек, вручает конверт, как будто переводит стрелку на путях* [43, с. 129]; *Я сидела рядом и испытывала устойчивость, как будто держалась за что-то прочное. Как за перила, когда спускаешься по крутой лестнице вниз* [37, с. 72].

До відмінних рис порівнянь В. С. Токаревої можна віднести і те, що в якості образу досить активно використовуються **власні імена** відомих літературних і казкових героїв: *Иван простер над ней руку, как Медный всадник* [43, с. 14]; *Поезд остановился, как Илья Муромец* [43, с. 136]; *С двух до шести – это было их время. А в шесть Эля должна была вернуться, как Золушка с бала* [43, с. 144] і реальних людей: *Эта сиротка, судя по фотографиям, была ростом под два метра, волосы коротко стрижены и зачесаны назад, как у Сталина* [43, с. 145]; *На всех фотографиях была изображена черная девушка, как две капли воды похожая на Софи Лорен в ранней молодости* [37, с. 75].

Предметом порівняння виступає не тільки людина, а також її зовнішність, характер або спосіб дії: *Иван ждал Маришу. Сейчас она появится – остренькая, вьющаяся, вреднющая, как детеныш Кикиморы* [43, с. 146]; *Маруся пролежала в больнице три недели. За это время Ковалев влюбился в нее, как в свою Галатею. Как доктор Хиггинс в свое творение* [40, с. 110], но и конкретные понятия: *Самолет летел без руля и без ветрил, как Летучий голландец* [43, с. 149]. Велика кількість власних імен у складі порівнянь свідчить про тяжіння автора до інтертекстуальності, зокрема, до вживання алюзій з метою створення відповідної образності та емоційності в тому чи іншому контексті, а також для формування художнього простору, наближеного до реальності.

Особливої уваги заслуговує використання автором порівнянь в образних висловлюваннях, що розкривають питання про сенс життя людини: *Но ведь, помимо любви, на свете существуют: страсть, желание, влюбленность. Именно они наполняют жизнь и расцвечивают ее, как фейерверк в темном небе* [37, с. 71]; *Количество усилий однажды превращается в качество. Однажды происходит щелчок – и ты в новой жизни, как выключатель на стене: щелчок – и свет горит* [40, с. 124]; *Так и ее жизнь. Как неуправляемый самолет. Что-то с ней будет? Куда ее занесет?* [43, с. 149].

Дії героїв часто зіставляються з діями, характерними для людей з певними фізичними вадами, а також людей певних професій або роду занять. Такі порівняння надають окремим описам або всьому тексту певне емоційно-експресивне забарвлення: *Морис с детским вниманием всматривался в наши лица, как глухонемой* [37, с. 70]; *Она стала похожа на провинциальную учительницу в очечках, с аккуратненьким вторым подбородком, которая учит детей строго по учебнику* [43, с. 140]. В основі моделі порівняння «людина-людина» лежить принцип антропоцентризму, який розкривається в прозі В. С. Токаревої через зіставлення людських якостей і характеру на основі професійної діяльності.

Характерною особливістю ідіостилю В. С. Токаревої, що виділяє її з цілого сузір'я представниць «жіночої прози», можна вважати функціонування порівнянь у структурі парцеляції [56, с. 175]. Парцеляція привносить в порівняльну конструкцію «значення «розчленованості»: порівняння відноситься до всієї базової частини, а не тільки до словоформи, за якою парцелят безпосередньо слідує» і виконує узагальнюючу функцію [50, с. 150]. «Відірвані порівняння» – це результат впливу живої розмовної мови, а також спосіб їх логічного і стилістичного виділення в тексті твору [36, с. 33]. Такі порівняння використовуються для вираження раптовості дії, різко проявилися якостей предмета.

Наприклад: *Я хочу, чтобы ты была вся бежевая. Палевая. Лунная, как сквозь дымку* [37, с. 80]; *Игорь был постоянно угнетен без видимых причин. Будто сглазили человека* [43, с. 148]; *Эля ложилась рядом, утешала, увещевала. Слышала, как под руками вздрагивает его хрупкое тельце. Как раненый заяц* [42, с. 138]. В цілому, порівняння в прозі В. С. Токаревої виконують ряд стилістичних функцій, підпорядкованих задуму автора, і носять індивідуальний характер. Автор демонструє свої здібності в умінні помічати тонкі деталі навколишнього світу, при цьому малює прості, впізнаванні образи за допомогою різної стилістично забарвленої лексики.

Застосувавши семантичну класифікацію порівнянь, ми можемо відзначити, що в більшості випадків за допомогою порівнянь автор характеризує людину. Найбільш активно письменник використовує порівняння, що характеризують дії героїв: *Она куталась в платок, как девочка и как старуха – одновременно* [44, с. 172]; *Стоит на базаре, как на витрине* [44, с. 191]; *Они ловко зазывали покупателей, умели всучить товар, как фокусники* [44, с. 197]; *Но Людка дралась истово, как бультерьер* [44, с. 200]; *А Людка не смирится со злобной бабой, которая ходит по квартире, как шаровая молния* [44, с. 200]; *Анна просыпалась и замирала, как труп в морге* [44, с. 219]; *Журчала, как весенний ручей* [44, с. 223]; *Пели хорошо и слаженно, как простые русские бабы* [44, с. 225]; *Рустам явился во время, как аристократ* [44, с. 230]; *Стряхнул, как рукавицу* [44, с. 233]; *Алечка сидела перед включенным телевизором, как нашкодивший котенок* [44, с. 237]; *Чушки – так называли азербайджанцев из района – потекли, как мутные реки, в город* [44, с. 183]; *Все только пользуются, как нефтяной скважиной* [44, с. 236].

Значно рідше зустрічаються порівняння, що дають портретну характеристику людини: *Невеста – никакая, мелкие глазки, носик как у воробья* [44, с. 177]; *У него пальцы как свиные сардельки* [44, с. 179].

Одиничними випадками представлені порівняння, що характеризують внутрішній стан героїв: *Жалость и упрёки скребли душу, как наждачная бумага* [44, с. 188]; *Но по существу у неё – только больные, которые смотрят, как собака Найда* [44, с. 219]; *Анна застыла без мыслей, как в анабиозе* [44, с. 219].

Рідкісними є порівняння, що характеризують абстрактні явища: *Ненависть – как эпидемия* [44, с. 184]; *Анна закрыла глаза, и ее потянуло в сон, как в омут* [44, с. 239].

2.3. Структурні особливості порівнянь в творах В. С. Токаревої

При зіставленні з тропами порівняння відрізняються від них своєю структурною різноманітністю. Зазвичай вони виступають у формі порівняльного звороту, що приєднується за допомогою сполучників *как, точно, словно, будто, как будто* і т.д. Часто порівняння має форму іменників в орудному відмінку. Такі порівняння виконують синтаксичну функцію обставини образу дії. До них близькі і порівняння, виражені формою порівняльного ступеня прислівника, вони теж характеризують дії. Є порівняння, які вводяться словами «*похож*», «*подобен*», «*напоминает*», «*походил*», виступаючими в ролі присудка.

У прозі В. С. Токаревої порівняльні конструкції вельми різноманітні і дуже частотні навіть в межах однієї розповіді. Найбільш частотні порівняльні звороти в складі простого речення: *При свете дня Этиопка казалась еще экзотичнее, как грушка* [37, с. 79]; *Мне бросилось в глаза платье, похожее на халат* [37, с. 79]; *Она излагала свою мысль вежливо, как на приеме* [37, с. 80].

Найбільш характерна сполучуваність порівняльного звороту в якості образу порівняння з компонентом-предметом порівняння, ознака якого представлена дієсловами: *Самолет затрепетал, как рыба,*

выброшенная на берег [37, с. 56]; *Все-таки не очень приятно, когда тебя кидают, как мяч* [37, с. 58].

Віднесеність другого компонента порівняння (образу порівняння) до іменника в текстах В. С. Токаревої зустрічається рідше. Наприклад: *Рот от уха до уха, белые зубы, глаза, как у пантеры* [37, с. 75].

Мають місце і порівняння фразеологічного типу, оформлені як словосполучки: *На всех фотографиях была изображена черная девушка, как две капли воды похожая на Софи Лорен в ранней молодости* [37, с. 75]. Вони вживаються в основному в мові персонажів: *Говорят, как две капли воды похожа на меня* [42, с. 42] або в мові оповідача від першої особи: *Этиона устает как лошадь* [37, с. 76].

Було встановлено, що найбільш вживаними конструкціями є **порівняльні звороти**, що приєднуються за допомогою сполучників **как, как будто** і **будто**, наприклад: *Моя записная книжка перенаселена, как послевоенная коммуналка* [42, с. 7]; *Ненависть к режиссеру охватила Марусю, как пожар* [40, с. 123]; *Видение было неотчетливое, как будто размыто водой* [43, с. 146]; *Постучал в дверь, а потом вошел директор школы Николай Анисимович – смешной мужик, некрасивый, как будто сделанный из собаки* [41, с. 129]; *Деревня – под снегом пустая, будто вымершая* [40, с. 114]; *Все остальные артисты, которых Эля слышала в своей жизни, читали классику торжественно, будто на цыпочках, делая царственный голос, вибрируя голосом и бровями* [43, с. 129].

Значно рідше зустрічаються порівняльні підрядні речення, що приєднуються різними порівняльними сполучниками: *Декольте низкое, видна стекающая вниз дорожка между грудями, губы горят, как будто она долго целовалась* [37, с. 72]; *Марусино сердце созрело для любви, и она принимала Любовь, как весенняя земля принимает зерно* [40, с. 108].

Аналіз структурних особливостей порівнянь показав, що в досліджуваних творах В. С. Токаревої використовуються трьох- і

двокомпонентні компаративні конструкції, в яких складові елементи (образ, ознака, предмет порівняння) відрізняються різним ступенем поширеності. Наприклад: *Мне бросилось в глаза платье, похожее на халат, совсем без пуговиц, шелковое, яркое, как хвост павлина* [37, с. 79]; *Но она все перебирала губами – розовыми и поблескивающими, как леденцы* [43, с. 131]. В цих порівняннях можна виділити предмет («платье», «губами»), образ («хвост павлина», «леденцы») і ознака, за яким вони порівнюються («яркое» (платье), «розовыми и поблескивающими» (губами)), причому в наведених вище прикладах предмет порівняння дається розгорнутим описом, а образ – коротким.

Неповні порівняння, в яких відсутня ознака, в тексті найчастіше компенсуються розгорнутим образом: *Эта фраза - как веревка, брошенная утопающему* [42, с. 126]; *Зад, как телевизор «Рекорд»* [43, с. 133].

Неповні порівняння, в структурі яких відсутній предмет, як правило, тісно прив'язані до контексту, тому що саме в ньому прихований відсутній компонент: – *Нечего гонять по свету, как сухой лист, – строго осадил Кислюк. – Человек должен жить, где родился* [43, с. 146].

У порівняннях В. С. Токаревої нерідко реалізуються міжтекстові зв'язки, присутні алюзії: *«В Москву, в Москву.» – как чеховские три сестры* [44, с. 181]; *Лёня стал народным героем, как Чапаев* [44, с. 199]; *Марина вспоминала, как она будила Алечку в детский сад, как Алечка не могла проснуться, и несправедливость стучала в груди, как пепел Клааса в сердце Тиля Уленишпигеля* [44, с. 214]; *Иногда, оставшись одна, Марина перебирала деньги в пальцах, как скупой рыцарь* [44, с. 226].

Порівняльний оборот виділений в самостійне речення за допомогою парцеляції в таких контекстах: *Всё-таки любовь, если она настоящая, остается в человеке навсегда. Как хроническая болезнь* [44, с. 186]; *Серые волосы зализаны назад, серое лицо с высоким носом. Как у*

покойника [44, с. 205]; *Всё – молча. Как в кино* [44, с. 208]; *Мечтанья с глаз долой и спала пелена. Как у Чацкого* [44, с. 235].

Нечисленні випадки вираження порівнянь за допомогою лексичних засобів: *Чувство, которое она испытала, было похоже на коктейль из многих чувств: обида, злоба, ненависть, отчаяние и поперх всего – растерянность* [44, с. 241]; *Она сидела с набитым захлопнутым ртом и в этот момент была похожа на лягушку, поймавшую комара* [44, с. 212].

Морфолого-синтаксична класифікація порівнянь дозволила нам розглянути типи побудови речень з порівняннями і порівняльними зворотами, виділити з них найбільш продуктивні. Для творчості В. С. Токаревої характерні порівняльні обороти зі сполучником «*как*», а сполучники «*словно*», «*точно*», практично не використовуються. Порівняльні звороти, як правило, не поширені і складаються з 2-4 знаменних слів. У ряді випадків вони являють собою самостійні парцельовані неповні конструкції, які роблять мову більш образною і емоційною.

РОЗДІЛ 3

ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТАФОР ТА ЕПІТЕТІВ В ПРОЗІ В. С. ТОКАРЕВОЇ

3.1. Особливості вживання метафор в творах В. С. Токаревої

Мова творів В. С. Токаревої дійсно метафорична, що надає оповіданню особливі ноти важливості того, що відбувається, дає зрозуміти наявність другого плану, про який не сказано прямо. Наприклад, в оповіданні «Глубокие родственники» герой так говорить товаришеві про свою дружину: *Вот уже десять лет она хочет сделать из меня бабу, а я мужик. И она мужик. А женщины в доме нет* [44, с. 331]. Тут чітко простежується позиція персонажа і його дружини щодо розподілу ролей в сім'ї: дружину можна назвати «мужиком», враховуючи її сильний характер і небажання поступатися.

Цікавий також такий приклад: *Но Севка стоял, как стоял: тот же треугольный нос, те же глаза в ржавых ресницах* [44, с. 305] – тут автор цілеспрямовано відмовляється від лексем «рыжие», «светлые» і подібних для посилення експресивності висловлювання.

Метафоризуються найчастіше висновки, сформульовані нерідко як афоризми, але власне розповідні, описові та аргументуючі фрагменти, як правило, позбавлені метафоричних переносів. В рамках абзацу метафора розташовується на його початку або в кінці і являє собою тезу або результат опису або роздуми автора: *«Она не хотела этого брака. Во-первых, Александр молод. Мальчишка. А во-вторых, зачем ей в семью дочка министра? Она небось и картошку чистить не умеет. Александр – дворовый парень, без руля и без ветрил, не терпящий никаких*

ограничений. *Лариска – избалованная эгоистка. Пойдет эгоизм на эгоизм. Все быстро разрушится. Лучше не начинать*». [44, с. 349]

Характеризуючи функціональне призначення метафор, фахівці називають від двох до п'ятнадцяти їх функцій. В. П. Москвін виділяє дві основні функції: 1) номінативну, що складається в «номінації ще не названого денотату», 2) експресивну, задача якої «запрошення адресата до особливого бачення світу» (І. Левенберг) «привернення уваги до якоїсь властивості вже названого денотата, бажання представити його в новому освітленні» (Е. І. Шендельс).

Експресивна функція реалізується в ряді приватних функцій: оціночної, образотворчої, естетичної, евфемістичної та пояснювальної.

Застосувавши цю класифікацію, можна констатувати, що в прозі В. С. Токаревої метафори виконують експресивну функцію. Серед них – образотворчі метафори: *Девчонки – модные, сытые, проживающие с папой-мамой. И среди них Вера – тонкая жердь, всегда голодная, в одних и тех же юбке и кофточке* [43, с. 236]; оціночні: *Маму звали Маргарита. Сокращенно – Марго. Она и была Марго, и больше никто. Ей это имя очень шло. Марго – что-то капризное, неуловимое, с шармом и властью. Королева Марго* [47, с. 309]; естетичні: *Мать – хормейстер, дирижер детского хора. Умница, красавица. Вся пропитана звуками* [44, с. 128].

Необхідно зупинитися на оціночній функції метафор. Використовуючи метафори, автор віддає перевагу позитивним оцінкам: *Природа – гениальный конструктор и не создает ничего лишнего* [42, с. 176]; *Лену восхищало всё и все: изумительная Марго с низким прокуреным голосом, Александр с золотыми мозгами и Вера в драном ситцевом халате* [40, с. 189].

Значне місце серед метафор В. С. Токаревої займають образотворчі метафори: *Вере в ту пору было тридцать пять, она была в эпицентре молодости* [37, с. 143].

Образотворчі метафори дають можливість автору висловити думку більш точно, об'ємно, не ускладнюючи контекст, а прояснюючи його.

Естетичну (декоративну) функцію метафор виділяє в якості особливої функції В. П. Москвін [12, с. 157]. Такі метафори служать засобом естетичного відображення дійсності і прикраси мови. В прозі В. С. Токаревої вони досить нечисленні: *И сама она дарила Александра тем же самым: любовью и талантом. Сверкающие страницы жизни* [44, с. 228].

Метафори також служать для вираження авторського бачення того, що відбувається в тексті, наприклад: *И в кухню на цыпочках пробралась тихая уютная печаль* [44, с. 279]; *Люди стираются, изнашиваются в обыденности* [44, с. 322]; *Потом я полетела к земле, и сердце медленно, туго подплыло к горлу* [44, с. 328].

У текстах письменниці також знаходимо багато розгорнутих метафор, що дозволяють читачеві по-новому сприйняти написане: *Высокий чин, вручающий ордена, вежливо пережидал. Он, видимо, привык к таким припадкам. Его глаза были затянуты пленкой, как у спящей птицы. Этой пленкой высокий чин отгораживался от действительности. Невозможно же каждый раз соперничать чужой радости. Никакого здоровья не хватит!* [42, с. 228]. В цьому прикладі метафоризація здійснюється ще й завдяки порівняльному звороту, який зіставляє героя зі сплячим птахом. «Пленка на глазах» служить таким собі щитом, що закриває його від зовнішнього світу як буквально, так і від переживань про нього.

Автор також використовує прийом повернення до метафори, наприклад: *Артамонова загнала любовь в сундук своей души, заперла на ключ. А ключ отдала подруге Усмановой. Усманова умела хранить чужие тайны* [42, с. 205]. І вже через три сторінки знаходимо це: *Она сделала непроницаемое лицо и замолчала на весь день. Мысленно отобрала у Усмановой ключ от сундуку любви и бросила его в мусорное*

ведро. [42, с. 208]. Тут ми бачимо ставлення головної героїні до свого почуття, а саме, розчарування в ньому. Таким чином, метафора буває не тільки одиночною: вона може розвиватися в тексті, утворюючи цілі ланцюжки образних виразів, а в багатьох випадках – охоплювати, як би пронизувати цілий текст. Зображення стає рухливим, а сприйняття – творчим, естетично пережитим.

Крім того, для творів В. Токаревої характерна концентрація метафор в тексті, своєрідне їх нанизування, при цьому метафори можуть ставитися як до одного суб'єкта або об'єкту, так і до різних: *Я нахожусь на середині життя, в самому трагічному віці, коли страсти ще не отшумели, но усталость уже грянула в сердце* [38, с. 214]

У творах В. С. Токаревої найбільш частотна асоціація «любов-енергія»: *Над ними сияли любовь, нежность и свобода. И благодарность за полное доверие* [39, с. 112]

Слід зазначити, що в сприйнятті В. С. Токаревої поняття світло і тепло є близькоспорідненими і не протиставлені в обсязі поняття енергія, внаслідок чого в художніх текстах цього автора виявлено розгорнуті метафори, що включають лексеми-репрезентанти диференціальних ознак цих понять: *Любовь – как флаг над баракком, и все, что делается в жизни, – для этого. И даже творчество в этот костер, чтобы ярче горел и был виден далеко. И КТО-ТО подошел бы на этот свет. Стоял бы и грелся и не хотел уходить* [40, с. 116]

В. С. Токарева асоціює любов з гастрономічною лексикою: *Хорошо бы где-нибудь возле Парка культуры имени Горького продавали в ларьке талант, любовь, надежду по килограмму в одни руки. Я поехал бы туда и набрал целую хозяйственную сумку – для себя и для своих знакомых. Но счастье на углах не продают, а продают апельсины* [38, с. 98].

Таким чином, метафори в творах В. Токаревої дозволяють привернути увагу читача до тексту, побачити асоціативні зв'язки, що виникли в авторів при спостереженні за предметами і явищами

навколишнього світу. Метафори в текстах письменниці перетворюють слово-поняття в слово-образ, що сприяє відображенню авторської мовної картини світу.

3.2. Особливості вживання епітетів в творах В. С. Токаревої

У творах Токаревої вживається велика кількість епітетів, що дозволяють створити різноманітні живі образи, втілити абсолютно різні персонажі. Ось один з характерних прикладів: *Анна уходила в кухню. Через какое-то время вся кофла перекатывалась в кухню: ели, курили, балдели. Анна отступала в свою комнату. Она с удовольствием бы «побалдела» вместе с молодыми, послушала, о чем они говорят, что за поколение выросло. Но она была им неинтересна. Отработанный биологический материал. И Анна сама чувствовала разницу. Ее биополе — бурое, как переваренный бульон. А их биополе — лазоревое, легкое, ясное. Эти биополя не смешивались.* [42 с. 122]

Зібраний мовний матеріал свідчить про те, що автор використовує епітети для детальної портретної характеристики: *Зубы у нее белые, крупные, кинозвездные.* [42 с. 223].

Інтерес представляє приклад, в якому авторський епітет поряд з незвичайним порівнянням передає особливості мови героя: *Разговаривал утробным роботным голосом, как чрево вещатель.*

Мовний матеріал свідчить про високу продуктивність складання при утворенні індивідуально-авторських епітетів, наприклад: *Никакой обреченности в нем нет, — заключил Колька. — Для стовосьмидесятирублевого инженера он неплохо приспособился* [42 с. 173]; *Финал — самоигральный. Провалиться невозможно* [42 с. 145].

Для складних індивідуально-авторських епітетів характерні вільні об'єднання власне колористичних і емоційних характеристик: *За забором росла высокая трава с радостно-желтыми лакированными цветочками куриной слепоты* [41 с. 207].

Розглянемо епітети В. С. Токаревої до слова *очі* на прикладі її художньої прози.

У нашій роботі ми звернулися до дослідження епітетів як засобу досягнення більшої художньої виразності в жіночій прозі. Епітети вносять значний внесок у створення особливої системи авторського естетичного світосприйняття. Епітети до слова *очі* відображають індивідуально-авторське бачення світу, яке експлікує результати авторського пізнання емоційно-психологічного стану людини і її оцінку.

Аналіз прикладів дозволив зробити висновок, що досить часто письменник прагне передати характер погляду героя, який, в свою чергу, передає емоційний стан.

Зір протиставляється сліпоті і являє собою не тільки фізичну здатність, але і одну з головних цінностей. Зір в переносному сенсі розуміється як духовна категорія у зв'язку з чим виділяємо багато епітетів, що характеризують фізичний стан очей, в переносному сенсі передають емоційний стан людини, його відстороненість, наприклад: *невидящие, незрячие*.

Письменник прагне передати найменші зміни в погляді, душі, що проявляється в значній кількості епітетів «руху» і «зміни»: *бегающие, затравленные, кричащие, летящие, напряжённые, растарашенные, светящиеся, умоляющие*.

В інших випадках епітет підкреслює статичність погляду, викликаний глибокими переживаннями: *Я смотрю на него бессмысленным, застывшим глазом, как свежемороженый окунь с головой. («Звезда в тумане»)* [39]; *Глаза у Месяцева были ждущие,*

острые, мученические. Надо было что-то ответить, но Лев Борисович не слышал вопроса («Лавина») [41].

Маша подняла свои глаза-вишни и ответила безо всякой иронии («Маша и Феликс») [39]. У цього прикладі зафіксовано епітет-додаток.

Окрему групу складають епітети, які, на наш погляд, допускають різну читацьку інтерпретаці. Їх свіжість і оригінальність підсилює виразність і образність тексту, демонструє творчий потенціал письменника і сприяє розкриттю читацької інтуїції, наприклад: *Он как будто сошёл со стены. Глаза – те... Несегодняшние. Как будто он знает о жизни что-то совсем другое, чем все («Ни сыну, ни жене, ни брату»)* [39]; *Один архитектор строил, – мягко нажал Мельников и простодушно посмотрел в прозрачные «боттичеллевские» глаза Вероники («Длинный день»)* [39]; *Мара с удивлением посмотрела на этого командированного идиота, приехавшего из Москвы. А он, в свою очередь, рассматривал Мару своими детдомовскими глазами («Первая попытка»)* [39].

Епітети несуть індивідуальний сенс, однозначно розкрити який в деяких випадках не дозволяє ні контекст, ні сюжет твору, наприклад:

Петракова сняла очки, и он увидел её глаза – зеленые, безбожные... [38, с. 142].

Якщо звернутися до словника, то би знайдемо декілька значень до слова *безбожный*:

- 1) устар. Отрицающий существование Бога;
- 2) Противоречащий религиозно-нравственным нормам; греховный;
- 3) полн. ф. разг. Не знающий меры; бессовестный;
- 4) разг. Возмутительный, невероятный

Таким чином, прикметник бере участь у створенні складного образу, при цьому кожен читач може по-своєму розкрити смислову насиченість епітета.

Прикладом епітета з широким інтерпретаційним потенціалом може служити *новогодний*: *Снегурочка обернулась и посмотрела на Костю*

новогодними глазами [42, с. 221]. Всі ці приклади вимагають уважного звернення до контексту і співвіднесення з сюжетом твору, без цього важко досягнути авторське світорозуміння.

Також, відзначено випадки неодноразового вживання окремих епітетів, наприклад *полудетские*: *Старушка удивлённо раскрыла свои полудетские глаза* («Кошка на дороге») [37]; *Марина выпрямилась, смотрела на Снежану. Тот же чёрный костюмчик, в котором она пять лет назад сидела в аэропорту. Другого так и не купили. Тот же кошачий ротик, встревоженные полудетские глаза* («Своя правда») [39].

Автор підкреслює важливу роль епітетів у художньому просторі. Це підтверджує використання прийому парцеляції, який характерний для творчості В. С. Токаревої в цілому, наприклад *Две точки – твои глаза. Глаза у тебя потрясающие: беззащитные, как у ребёнка. Циничные, как у бандита. Отсутствующие, как у мыслителя* [41, с. 193].; *Глаза - синие, странные. Круглые, как блюдца.* [41, с. 267].

Ці приклади демонструють ще одну особливість включення епітетів – насичення контексту іншими фігурами і тропами. Так, досить часто до епітету примикає порівняльний зворот.

Таким чином, в прозі В. С. Токаревої внутрішній світ героїв з найбільшою повнотою дозволяють відобразити епітети.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження було з'ясовано сутність таких термінів, як «ідіолект», «порівня», «метафора», «епітет». В роботі охарактеризовані засоби художньої виразності: порівня, метафора, епітет. Так,

- Порівняння розглядається як художній прийом (троп), при якому образ створюється за допомогою порівняння одного об'єкта з іншим. Порівняння відрізняється від інших художніх зіставлень, наприклад, уподібнень, тим, що завжди має строгий формальний ознака: порівняльну конструкцію або оборот з порівняльними сполучниками як, ніби, немов, точно, як ніби.
- Використання порівняльних зворотів дозволяє письменнику зобразити світ в різних його проявах, донести читачеві настрій героя, обстановку в якій він знаходиться. Порівняння використовується В. С. Токаревою в описі навколишнього світу, особи, зовнішності, мови героїв, предметів, дій і ситуацій.
- Порівняльні конструкції в художній прозі В. С. Токаревої є найважливішим засобом естетико-мовної організації її творів. Найбільш часто вони представляються порівняльними зворотами, які приєднуються до основної частини пропозиції за допомогою сполучників «как», «будто» в простих реченнях. Це обумовлено тяжінням її авторського стилю до розмовної мови, прагненням до більш доступною для розуміння читача формі викладу. Поряд з порівняльними зворотами вживаються порівняльні конструкції зі сполучником «как будто». Однак вони найменш частоті, ніж інші засоби вираження порівняння.

- Порівняльні конструкції як засіб суб'єктивізації оповідання виконують в художній прозі В. С. Токаревої функцію психологічного розкриття характеру її персонажів, їх внутрішнього світу, глибинних властивостей психіки, особливостей ментального складу.
- Метафора – зворот мови – вживання слів і виразів в переносному сенсі на основі аналогії, подібності, порівняння [30, с. 351].
- Мова творів В. С. Токаревої метафорична. В прозі письменниці метафори виконують експресивну функцію, а саме: оціночну, образотворчу, естетичну.
- Для творів В. С. Токаревої характерна концентрація метафор в тексті, своєрідне їх нанизування, при цьому метафори можуть ставитися як до одного суб'єкта або об'єкту, так і до різних.
- Метафори і порівняння найбільш часто використовуються в прозі В. С. Токаревої, виконують подібні функції прояснення контексту.
- Епітет розглядається як художнє означення, що підкреслює характерну рису явища, предмета, дії; засіб виразності, що ґрунтується на виокремленні певної ознаки зображеного явища та оформлюється у вигляді атрибутивного слова або словосполучення, яке характеризує явище з погляду індивідуального сприйняття; стилістична фігура, що виконує роль властивостей предмета, дії, стану, характеризуючись високою експресивною, оцінною й образною насиченістю
- Основні функції епітетів: надання тексту експресивності; вираз суб'єктивно-оцінного ставлення автора до предмета; виділення головної ознаки описуваного предмета; посилення впливу на читача; надання предмету невласливої йому ознаки.

- Кількість виявлених епітетів, їх семантична незвичайність і функціональна значимість дозволяють вважати їх яскравою ознакою ідіостилю В. С. Токаревої.
- У творах В. С. Токаревої вживається велика кількість епітетів для детальної портретної характеристики, передачі особливостей мови героя.
- Порівняння, метафори, епітети виконують підлеглу функцію роз'яснення, доповнення, уточнення думки автора. Аналіз мови творів В. С. Токаревої показав, що переважаючими тропами є порівняння (112 прикладів), метафори (81 приклад) і епітети (34 приклади).

Поєднуючи в собі різні компоненти, функції і способи оформлення, порівняння, метафори, епітети дозволяють автору використовувати їх різноманітність у своїй творчості в якості виразного засобу й індивідуально стилю. Прийнято вважати, що порівняння, метафори й епітети більш, ніж інші засоби виразності, відображають особливості і виразність поезики письменниці і є її важливим елементом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М. : Советская энциклопедия, 1966 – 608 с. ун-та, 2001 – 331 с.
2. Батюков Н. А. Метаязыковые средства современной публицистической и художественной речи : автореф. дис... канд. филол. наук / Батюков Н. А. – М., 2009. – 20 с.
3. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров.// Бахтин М.М. Собрание сочинений. – Т.5. – М.: Русские словари, 1996.
4. Болотнова Н. С. Изучение идиостиля в современной коммуникативной стилистике художественного текста / Н. С. Болотнова // Материалы II Международного конгресса русистов-исследователей «Русский язык: исторические судьбы и современность». – МГУ, 2004 – С. 7
5. Брославська Л. Я., Шевченко І. С. Ідіостиль і концептуальна ідіосфера автора у художньому дискурсі: Режим доступу: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6293/2/Broslavskaya%20L.Y.,%20Shevchenko,%20I.S..pdf>
6. Будагов Р.А. Метафора и сравнение в контексте художественного целого // Русская речь. – 1973. – №1. – С. 26-31.
7. Виноградов В.В. О теории художественной речи. – М., 1971.
8. Виноградов В.В. Проблема авторства и теория стилей. – М., 1961.
9. Виноградов В.В. Стилистика. Поэтика. Теория поэтической речи. – М.: Просвещение, 1963.
10. Вомперский В.В. К характеристике стиля М.Ю. Лермонтова: стилистические функции сравнения / В.В. Вомперский // Русский язык в школе. – 1964. – № 5. – С. 25–32.
11. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка. – М.: ИЛ, 1958. – 456 с.

12. Голуб И. Б. Стилистика современного русского языка : учеб. пособие для вузов по спец. « Журналистика» / И. Б. Голуб – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высш. шк., 1986. – 336 с.
13. Голуб И.Б. Стилистика русского языка ДОС. М.: Рольф; Айрис-пресс, 1997. – 448 с.
14. Губанов С. Л. Структурные типы эпитетных комплексов в творчестве М. Цветаевой. Сборник научных трудов. Вестник СамГУ. 2008. № 5/2 (64). С. 51-60.
15. Гималетдинова Г. К., Перминова М. А. Трудности художественного перевода английских эпитетов (на примере романа Н. Хорнби «Как стать добрым»). Ученые записки Казанского университета. Серия Гуманитарные науки. 2016. Т. 158, кн. 5. С. 1392-1403.
16. Ефимов А.И. Стилистика художественной речи / А. И. Ефимов. – М. : МГУ, 1961.– 519 с.
17. Жирмунский В. М. Теория литературы. Л. : Наука, 1977. URL :<http://www.studfiles.ru/preview/460735>.
18. Зелепукин Р.О. Парцелляция в художественной прозе В. Токаревой : структура, семантика, текстообразующие функции: автореф. дис. ... канд. филол наук / Р. О. Зелепукин. – М.: 2007. – 26 с.
19. Земскова Л.Д. Зоосемантические конструкции сравнительного характера / Л.Д. Земскова // Рус. яз. в нац. школе. – 1975. – № 5. – С. 73–76.
20. Ильясова Л.И. Устойчивые сравнения с колоративным компонентом в английском и русском языках. Дис. ... на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – Казань., 2009. – 115 с.
21. Логический словарь [Текст] / АН СССР. Ин-т философии. – Москва: Наука, 1971. – с. 498

22. Ломанова М. Антиномия «любовь - смерть» в творчестве В. Токаревой // Изменяющаяся Россия - изменяющаяся литература: художественный опыт XX - начала XXI веков. - Саратов, 2006.
23. Лукоянова Ю.К. Восприятие времени в русской языковой картине мира (на материале произведений В. Токаревой) / Ю.К. Лукоянова // Русская и сопоставительная филология: Лингвокультурологический аспект. – Казань : Казан. гос. ун-т, 2004. – С. 150–155.
24. Миронова М.В. Стилевая доминанта рассказов Виктории Токаревой / М.В. Миронова // Вестник ТГУ. – Вып. 5 (52). – Серия: Гуманитарные науки. Филология. – 2008. – С. 105–110.
25. Московкина Р.А. Сравнительный оборот в функции определений / Р.А. Московкина // Единицы различных уровней в языке и речи. – Ч. 1. – Краснодар : Изд-во Кубанского гос. ун-та, 1972. – С. 109–122.
26. Некрасова Е.А. Сравнения / Е.А. Некрасова // Языковые процессы современной русской художественной литературы. – М. : Наука, 1977. – С. 240–294.
27. Одинцов В. В. Стилистика текста / В. В. Одинцов. – М. : Наука, 1980 – 264 с.
28. Ожегов С. И. Словарь русского языка : 70000 слов / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 22-е изд., стер. – М. : Рус. яз., 1990 – 921 с.
29. Онопрієнко Т. М. Епітет як первісний троп і системоутворюючий центр тропів. Вісник Житомир. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. 2001. Вип. 8. С. 127-130.
30. Основина Г.А. Образность сравнений / Г. А. Основина // Русская речь. – 1974. – № 1. – С. 9 –14.
31. Потоцкая Н.П. Стилистика современного французского языка. – М.: Просвещение, 1974. – 356 с.

32. Прияткина А.Ф. Словарная статья «Сравнительный оборот» / В кн.: Русский язык. Энциклопедия // Под ред. Ю.Н. Караулова. – М., 1997.
33. Разуваева Л.В. Лексико-грамматические свойства компаративных конструкций с эксплицитным основанием сравнения в художественном тексте / Л.В. Разуваева // Вестник ВГУ. – Серия : Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2008. – № 3. – С. 114–117.
34. Розенталь Д. Э. Практическая стилистика. М. : Оникс, 2011. 461 с.
35. Розенталь Д. Э., Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов. Пособие для учителей. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1985.
36. Тимофеев Л.И. Слово в стихе. – М.: Просвещение, 1982. – 422с.
37. Токарева В. Из жизни миллионеров [Электрон. версия] // О любви. Сб. рассказов. – М. : Аст, 2007. – С. 68–84.
38. Токарева В. Летающие качели. Ничего особенного. - М.: Сов. писатель, 1987.
39. Токарева В. Маша и Феликс. – М.: АСТ, 2001
40. Токарева В. Можно и нельзя [Электрон. версия] // О любви. Сб. рассказов. – М. : Аст, 2007. – С. 107–126.
41. Токарева В. Ничего особенного. – М.: ЭКСМО, 1997
42. Токарева В.С. Сентиментальное путешествие: повести и рассказы. Текст. / В.С. Токарева // М.: ЗАО «Издательство ЭКСМО», 1997. – 320 с.
43. Токарева В. Хэппи энд [Электрон. версия] // О любви. Сб. рассказов. – М. : Аст, 2007. – С. 126 – 151.
44. Токарева В.С. Птица счастья. – М.: ООО «Издательство АСТ»; ОАО «ЛЮКС», 2004. – 349 с.
45. Томашевский Б.В. Стилистика / Б. В. Томашевский. – Л. : Наука, 1983. – 288 с.

46. Томашевский Б.В. Сравнение. // Томашевский Б.В. Стилистика. – Л.: Наука, 1983. – С. 204 – 216.
47. Тулина Т.А. О способах эксплицитного и имплицитного выражения сравнения в русском языке. // Философско-исторические науки. – 1973. – №1. – С. 51– 62.
48. Туранина Н.А. Индивидуально-авторская метафора в контексте и словаре. – Белгород, 2001.
49. Туранина Н.А. Семантика афоризмов в современной женской прозе / Н.А. Туранина // Фразеология, познание, культура : сб. докладов. 2-й Междунар. науч. конф. : в 2 т. – Белгород : Изд-во БелГУ, 2010. – Т. 2. Дискурсивные и дидактические проблемы фразеологии. – С. 300–303.
50. Уткина Л.В. О некоторых типах конструкций со сравнительными союзами в современном русском языке / Л.В. Уткина // Труды Ун-та дружбы народов им. Патриса Лумумбы. – Т. 29. – Языкознание. – Вып. 3. – 1968. – С. 149–159.
51. Ушакова Е.М. Лингвистический аспект в изучении сравнений / Е.М. Ушакова // Русский язык : Материалы и исследования. – Вып. 1. – Ставрополь, 1967. – С. 5–50.
52. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 4-е изд. – М. : Политиздат, 1981. – 445 с.
53. Философский энциклопедический словарь 1989, с. 623. Философский энциклопедический словарь. / Гл. редакция: Л.Ф. Ильичёв, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалёв, В.Г. Панов. — М.: Советская энциклопедия, 1989. – 623 с.
54. Хованская З.И. Стилистика французского языка. – М.: Высшая школа, 1984. – 344 с.
55. Широкова Н.А. Синтаксические функции сравнительного оборота в современном русском языке / Н.А. Широкова // Учен. зап. Казан. ун-та, 1955. – Т. 115. – Кн. 10. – С. 167–168.

56. Щурова И.В. Автологические и металогические приемы в прозе Виктории Токаревой / И. В. Щурова // Вестник Челяб. гос. ун-та. – 2010. – № 21(202). – Филология. Искусствоведение. – Вып. 45. – С. 170–175.
57. Энциклопедия Кругосвет [Электронный ресурс]: универсальная научно-популярная онлайн-энциклопедия, 1997-2017. – Режим доступа:[URL:http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/IDIOSTIL_INDIVIDUALNI_STIL.html](http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/IDIOSTIL_INDIVIDUALNI_STIL.html)